

הסגת גבול במשאבים ציבוריים

א. תשובת המבי"ט

בשו"ת מבי"ט¹ דן בשאלה עד כמה יש בחיזור אחר משאבים כספיים שעתידים להתחלק באופן טבעי, משום הסגת גבול. המקרה שבו הוא עוסק הוא חיזור אחר בעלי ממון כדי שיצטרפו לקהילה זו ולא לאחרת. כך הוא כותב:

"ומפני כי הספרדים מגירוש ספרד הם רבים משאר כל לשון ולשון משאר הלשונוות הוצרכו להם שתי בתי כנסיות אשר כנו שמם קהל גדול וקהל בית יעקב. ובתחלה היה כיס אחד לכלם לצדקות ולמסים ולארנוניות בהיותם כלם בני לשון אחד ואחר כך מצד מריבות נפרדו להיות לכל קהל כיס אחד לבדו לעניי קהלם לכל הדברים ועל אותם הבאים מחוץ היינו עושים תקנות והסכמות שכל אחד על מקום רצונו וחפצו יבא בשלום ולא יסיג שום אחד מקהל אחד גבול הקהל האחר. ואני מנהגי מיום היותי מרביץ תורה בקהל בית יעקב... הייתי נמנע מלילך לדבר לשום יחיד עשיר מהבאים מחוץ שיבואו להיות מתפלל בקהל שלי אלא כפי ההסכמה שהיתה בין שתי הקהלות. ועתה באלו השנים נתעוררו כמה אנשים ומהם חכמים מבני קהילת קודש קהל גדול אשר הלכו להקביל פני האנשים העשירים הבאים מחוץ, מיד שהם נכנסים בשערי העיר, מפתים אותם שילכו לבית הכנסת הגדולה, כי לגדולתה ולראשי העם אשר בה ראוי שכל העשירים ילכו אליה. וכוונתם על נדבותיהם, לרבות כיס צדקותיהם וכיס חברתם, ולהמעית כיס צדקה בית יעקב אשר אינם יכולים להספיק לעניי קהלם ולבעלי תורה שבתוכם ושליח ציבור. והם יש להם קרן ממון מקובץ מן הנדבות הרבות ונותנים אותו לריוח אשר לא כדת, [לפי] שאין משתכרין בממון עניים כדי שיהיה מוכן לעת הצורך. ועל זה אני קובל על ההולכים להקביל ולהדר פני עשירים שילכו לקהלם כי עושים הם שלא כדין והם חוטאים ולא להם כי גוזלים מדלים של בית יעקב לדלים של קהלם..."

מספר טענות מעלה המבי"ט נגד השתדלות זו, ומתוכן ניתן ללמוד הלכה למעשה בנוגע לחיזור אחר תקציבים המיועדים באופן עקרוני לכלל הציבור:

1. חלק ג סימן מח.

א. "וכל שכן אם אינם מחלקים הכל לעניים אלא שהם מסגלים מעות לריוח אפילו שיהיו קצתם לדבר מצוה לפרוכות ולמעות וליפות בנין בית הכנסת כי הם נכללים על מה שאמר הנביא וישכח ישראל עושהו ויבן היכלות וכמו שדרשו חכמים ז"ל..."

ב. כי אם לא היו הולכים לפתותם אפשר שקצתם היו באים מעצמם לבית יעקב והיה אי זה ריוח לענייהם ומצד הדין אני אומר כי זה הוא לפחות גזל מדבריהם ודומה למפריחי יונים שהוא גזל מדבריהם וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל פרק ו' מהלכות גזלה²: 'דברים הרבה אסרו חכמים משום גזל והעובר עליהן הרי זה גזלן מדבריהם, כגון מפריחי יונים והמשחקין בקוביא. מפריחי יונים כיצד, לא יפריח אדם יונים בתוך הישוב שהרי לוקח ממון אחרים שלא כדין מפני שמשלח זכר ויביא נקבה משובך אחר או נקבה ותביא זכר, ולא יונים בלבד אלא כל העושה כזה בשאר עופות או חיה ובהמה הרי זה גזלן מדבריהם. וכן אסרו חכמים לצוד יונים בתוך הישוב מפני שהן של אחרים ואין פורשין נשבין ליונים אלא אם כן הרחיק מן הישוב ארבעה מילין, ואם היה ישוב כרמים אפילו מאה מיל לא יפרוש שהיונים של בעלי כרמים הם, וכן לא יפרוש בתוך השובכין אף על פי שהן שלו או של גוי או של הפקר ואף על פי שהרחיק מן הישוב מאה מיל מפני שהיונים באות לישוב השובכין'. הרי שאפילו שיש יונים של נכרי שהוא מותר או של הפקר שהוא הפקר לכל אין פורשין אף על פי שאפשר שלא יצוד אלא מן ההפקר או משל נכרי שהוא מותר שמא של שובכין אחרים שיש להם בעלים הוא צד שהיונים של אחרים באים לשובכי אלו ואפשר שצד מאותם שיש להם בעלים. **ובנדון דידן נמי אלו המפותים וצדין בפיהם את העשירים שילכו לבית הכנסת שלהם אינם כהפקר גמור שהזוכה בהם זכה שהוא ידוע שאם לא היו מדברים להם ומפתים אותם קצתם היו באים לבית יעקב מעצמם הרי הוא כיונים שיש להם בעלים. כי אף על פי שיש שם יונים אחרים שאין להם בעלים אינם יכולים לצוד. וכן אף כל פי שיש מאלו הבאים שהיו הולכים לקהלם יש מהם גם כן שילכו לקהל בית יעקב שהוא כגזל ביד המפתים את כלם שילכו לקהלם כי קצתם מעצמם היו הולכים לקהל בית יעקב. וגם אלו אינם כהפקר כי ההפקר שכל אדם זוכה בו הוא הפקר שאין לו דעת וכוונה להמלט ממי שרוצה לזכות בו וכשזוכה בו זה הוא על כרחו כמו הצדים דגים וחיות ועופות אבל האנשים שהם בני דעת אינם ניצודים ונלכדים בפתויים על כרחם שאם אינם רוצים לא**

2. הלכות גזלה ואבדה פרק ו' הלכות ז-ח.

יועיל פתויים ואם כן אם כוונת קצתם היתה ללכת לקהל יצ"ו אין הפתוי של המפתים כזוכים מן ההפקר אלא כזוכים בשל אחרים כיון שאפשר שכוונת קצתם היתה ללכת אל הקהל האחר שהוא מפורסם לכל שכשאינן מי יפתה שקצתם באים לקהל אחד וקצתם לקהל אחר... אין בהם דין זכיה מן ההפקר.

ג. עוד יש ראייה לענין זה מעני המנקף בראש הזית של שכחה ובא עני אחר ונטלן מעל הארץ הרי זה גזל מדבריהם ויש מי שפוסק שהוא גזל גמור ואם שני עניים מנקפים או שני בעלי בתים מנקפים בשביל שני עניים ואחד מהם נטל הכל מעל הארץ הוא גזל בידו מדבריהם או גזל גמור ונדון דידן הוא כן שאנחנו ביחד כותבים בכל שנה לכל קהלות הקדש שישלחו לסיוע פרנסת העניים שבקהלותינו ומתוך כך באים בכל שנה מעות לכלל העניים ומתוך מה שאנחנו כותבים באים גם כן עשירים ונדבתם בידם לזכר עולי רגלים וגם לדור כאן להיותם סניפים ומסייעים לפרנסת עניי כלל קהילותינו והרי אנחנו חכמי העיר הכותבים על צורך העניים ובעלי תורה אנחנו במקום העניים המנקפים בראש הזית לזכות לכלם ואם כן כשבאים עשירים ואחד ממנו כמו קהל אחד לוקחים הכל הוא גזל מן הקהל האחר. נאם המב"ט³.

ב. סדר העדיפויות בקבלת משאבים ציבוריים

קיים סדר עדיפויות בהקצאת משאבים ציבוריים. ככל שהצורך דחוף יותר, או מטרת מצוה חשובה יותר, הוא מקבל עדיפות. כך פסקו הטור והשולחן ערוך³:

"חייב להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום".

על פי עיקרון זה קובע המב"ט, כי כאשר משאבים מסוימים יגיעו באופן טבעי לצדקה לעניים, אסור לגרום לכך שיגיעו לקניית קישוטים לבית כנסת וכדומה, שכן צורך זה הוא פחות דחוף מן הראשון. אם נתרגם זאת למציאות ימינו, כאשר למשרד הדתות ישנו תקציב לטובת ישיבות, ולחלק מן הישיבות התקציב נחוץ לפרנסת תלמידי חכמים עניים, ולאחרים הוא נחוץ בכדי לפאר את בניין הישיבה, אסור לאחרונים לפעול בכדי שנתח מן התקציב יגיע אליהם, שכן תכלית זו היא בסדר עדיפות נמוך מן הראשונה.

בדומה לכך, בתי ספר שבהם תקציב משרד החינוך מיועד לעזרה לרכישת ספרי לימוד לתלמידים שהוריהם מתקשים בכך עדיפים על בתי ספר שבהם התקציב הזה מיועד לחידוש הריהוט.

3. יורה דעה סימן רנא סעיף ז.

בשני המקרים, אין איסור על בית הספר לקבל את התקציב המגיע לו על פי הקריטריונים של משרדי הממשלה השונים. האיסור הוא **לפעול** בכדי להגדיל את נתח התקציב על חשבונם של אחרים.

ג. נגיסת נתח מתקציב שהיה מיועד למטרה אחרת

הגדרת המצבים שבהם מותר או אסור לפעול למען יעוד תקציב למטרה מסוימת

גם אם נניח שלמטרה שלשמה מעוניין אדם או מוסד בתקציב אין נחיתות לעומת מטרות אחרות, עדיין לדעת המב"ט בפעולה למען שינוי יעודו של תקציב קיים איסור גזל מדבריהם. עצם העובדה שהתקציב היה מיועד על ידי משרדי הממשלה לתכלית מסוימת, מקנה אותו למי שהוא מיועד אליו. הדבר דומה, לדעתו, לדין איסור גזל מדבריהם ביונים. היונים קנויות לבעליהן רק מדבריהם. לדעת המב"ט המדד כדי להקנות לאדם דבר שאינו קנוי מן התורה הוא שדעתו או הרגלו של אותו דבר להגיע בעצמו לרשותו של זה. לכן כותב הרמב"ם⁴ לעניין דבורים:

"הדבורים אינן ברשותו של אדם כמו תרנגולים ואווזים ואף על פי כן יש בהן קנין מדבריהם והגוזל נחיל דבורים, או שמנעו מבעליו אם בא לרשותו, הרי זה גזל מדבריהם".

מאחר שהדבורים רגילות לחזור למקומן, אף שאין הן ברשותו של אדם, ואין באפשרותו להשליט את מרותו עליהן, הקנו לו אותן חכמים.

בחלק הראשון⁵ הזכרנו את שיטת רבנו חננאל והראב"ד בעל ההשגות⁶ בדין מצודת הדג. מדבריהם נראה שדין מצודת הדג יסודו בתקנת חז"ל, שהקנתה לדייגים ולציידים את השטח שסביב המצודה ברדיוס שמצאו חז"ל לנכון בכדי למנוע הסגת גבול. ר"ח⁷ בסוגיית בבא בתרא כתב כך:

"וכל דגים שהן הולכין בים בפחות מן הפרסה מן המקום שהרשות פרוסות שם **כולן באותן הרשות הולכין**, וכל צייד שצד מהן כאילו בתוך הרשות צדה אותן".

4. הלכות גזלה ואבדה פרק ו הלכה יד.

5. פרק רביעי.

6. בחידושי למסכת בבא קמא, פג, א.

7. ר"ח כתב יד הגניזה. הובא בספר פירושי רבנו חננאל ובית מדרשו על בבא בתרא.

הראב"ד מפרש שם את דין פריסת מצודות היונים הנזכר במשנה⁸ – "אין פורסין נישובים ליונים, אלא אם כן היה רחוק מן הישוב שלושים ריס" – באופן דומה: "שאין הציידים פורסים נשבין ליונים זה בצד זה אלא אם כן היו רחוקים זה מזה שלושים ריס, שמא יצוד זה מזה **שנזדמן לזה לבוא לתוך מצודתו**... אבל הציידים לא קנו אותם, אלא משום דקא פסקי חיותיהו הני להני הוא דאסור".

בדומה לכך, כותב המבי"ט, **כאשר דעתו של אדם להצטרף** לקהילה מסוימת, הרי הוא כדגים שיגיעו וודאי לאותן הרשתות, כדברי ר"ח, או כיונים שנזמנו לבוא לתוך מצודתו של זה, כניסוחו של הראב"ד. אותו אדם קנוי אפוא לקהילה, ועל כל פנים אינו הפקר גמור. המפתה אותו בדברים וגורם לשינוי דעתו הריהו כמי שמפתה את היונים באמצעות בני זוגם, שזהו גזל מפני דרכי שלום.

בהתאם לכך, כאשר במשרד ממשלתי **כבר הוחלט** להיכנס מיועד התקציב, פעולה למען שינוי דעתם של פקידי המשרד כדי שיפנו את התקציב למקום אחר הריהו גזל מפני דרכי שלום.

יש מקום לבעל דין לטעון שאין מקום להשוואה בין דגים לבין אנשים. בדין בן המבו, נפסקה הלכה ש"**לשכנו אינו כופהו**", כלומר אין בעל החנות יכול להרחיק את חנותו של שכנו מן החנות שלו. לעומת זאת, בדייג אמרו: "**מרחיקים** מצודת הדג מן הדג כמלא ריצת הדג". ההבדל נובע לכאורה מכך שהדגים כבר קנויים לדייג, בעוד הלקוחות הפוטנציאליים אינם קנויים לבעל החנות הראשון. כך אכן כותב בשו"ת אבני נזר⁹:

"אשר הוקשה לו פירוש רש"י: 'דגים דיהבי סיארא בטוח שילכדנו זהו **כמאן דמטי לידיה**', הלא כשאין בעיר אלא חנות אחת **בטח יקנו אצלו** ויחשוב גם **כן כמאן דמטא לידיה?**

לא קשיא מידי, **דדגים דהפקר נינהו** שייך לומר כיון שעומד שיהיה שלו גם מעכשיו יש לו בהם קצת קנין כענין כל העומד לזרוק כזרוק דמי... אבל בחנות לא שייך לומר שיש לו במעות של הקונים קצת קנין דיש למעות בעלים ולגבי בעלים לא שייך לומר שמעכשיו אין להם במעות קנין גמור שסופו לבוא ליד בעל החנות שהרי אין המעות יוצאים מאתם אלא לרצונם שקונים במעות חפץ וכיון שהם בעלים גמורים אי אפשר שיהיה לאחר שום קנין בהם דאי דמר לאו דמר כמו שכתב הר"ן ריש השותפין. וזה פשוט".

8. בבא קמא עט, ב.

9. חלק חושן משפט סימן כד.

במבט ראשון אכן נראה כי דברי האבני נזר חולקים על דברי המבי"ט. אך, במבט מעמיק יותר נוכל להיווכח ששניהם דבר אחד אמרו. האבני נזר מדבר על דין בן המבוי שפתח חנות. הקונים הפוטנציאלים **עדיין לא החליטו לקנות**, ועל כן אין לו לבעל החנות כל קניין בכספם. המבי"ט לעומת זאת, מדבר על מי שכבר נדרו את כספם לצדקה –

"שאנחנו ביחד כותבים בכל שנה לכל קהלות הקדש שישלחו לסיוע פרנסת העניים שבקהלותינו ומתוך כך באים בכל שנה מעות לכלל העניים ומתוך מה שאנחנו כותבים באים גם כן עשירים ונדבתם **בידם** לזכר עולי רגלים וגם לדור כאן להיותם סניפים ומסייעים לפרנסת עניי כלל קהלותינו".

הנדבה כבר שייכת לצדקה, אלא שביד נותן הצדקה להחליט להיכן להפנותה. אחר שהחליט לאן להפנותה דין הצדקה כדין הדגים והיונים, שהם קנויים לאותה מטרה שלשמה יוחדו, ופיתוי נותן הצדקה לשנות את דעתו הריחו גזל מפני דרכי שלום.

בהתאם לכך נוכל להגדיר שלושה מצבים בהקשר להגשת בקשות לקבלת תקציב מכספי ציבור:

א. כאשר עדיין לא הוחלט כלל במשרד הממשלתי או בעירייה להוציא כספים, והגוף הציבורי אכן רשאי שלא להוציאם, מותר לכל המעוניין להגיש בקשה לתקציב ולפעול למענה. מצב זה דומה לבעל חנות במבוי, הרשאי לחזור אחר לקוחות, אף שהוא יודע שאם יקנו אצלו לא יקנו אצל אחרים. זאת מאחר שהכסף שאחריו הוא מחזר אינו קנוי עדיין אפילו חלקית לאף אחד מלבד לבעליו.

ב. כאשר החליט המשרד הממשלתי או העירייה לתקצב מטרה כללית, התקציב דומה להפקר גמור, וגם כאן רשאי כל אחד להגיש בקשה לקבלת נתח מן התקציב הזה.

ג. כאשר הוחלט לתקצב או להקצות משאבים למטרה יעודית, המשאב קנוי למטרה שלשמה יועד, ואסור לגוף אחר לפעול למען שינוי היעוד. לדוגמא, כאשר יועד מבנה מסוים לבית ספר א' אסור לבית ספר ב' לפעול לשינוי היעוד. כך גם כאשר משרד ממשלתי מחליט לתקצב תכנית מסוימת, בתחום המדע, החינוך או בכל תחום אחר, אסור לפעול להפניית התקציב הזה למען תכנית אחרת.

האם טענות על קיפוח בתקציב ציבורי מתירות הסגת גבול?

הבדל אחד ישנו בין הנדבנים בתשובת המבי"ט לבין האחראים על כספי ציבור. לנדבנים אין מי שיכתוב למי יתנו את נדבתם. הדבר תלוי בהם בלבד. לכן אין מקום לטעון כנגדם שהם מקפחים קהילה זו או אחרת. המצב שונה בנוגע

לחלוקת כספי ציבור. כאן ישנם קריטריונים שנקבעו בחוק, וחריגה מהם אינה לגיטימית. האם כאשר למוסד או עמותה הזקוקים לתקציבים נדמה שהם מקופחים, הם רשאים לפעול כדי לשנות יעוד של כספים לטובתם?

מתשובת המב"ט נראה שהדבר אסור, שהרי לא התיר לאנשי בית הכנסת הקטן לחזר אף הם אחרי העשירים בכדי להשוות את מצב לזה של אנשי בית הכנסת הגדול. פוסקים אחרים התירו במקרים שונים להשיב את המצב לקדמותו בכל דרך שהיא בבחינת "עביד איניש דינא לנפשיה". בשו"ת הריטב"א¹⁰ דן בהשבת המצב לקדמותו בהקשר לדין "עני המהפך בחררה":

"שאלת כי ראובן לקח קרקע אחד מגוי, ובא גוי קרובו של הגוי המוכר ותבע מראובן בערכאות של גוים שיתן לו קרקע הנזכר שלקח מן הגוי קרובו בסך הדמים שלקחו, ודן השופט שלהם שהיה מן הדין לעשות כן, וחייבו לראובן... ועכשו בא ראובן ונתרעם לבית דין משמעון ואמר כי כל מה שתבע ממנו הגוי מתחלה את השדה ומה שהשביעו וגם מה שתובע לו עכשו הכל היה במצות שמעון ובשליחותו כדי שיזכה בקרקע ההוא, ומבקש ראובן מן הבית דין שיכופו לשמעון זה שיסלק מעליו את הגוי הנזכר. ושמעון אומר כן הוא כי אני גרמתי כל זה, אבל עשיתי כל זה בעבור כי אני מברר בעדים כי קודם שלקח ראובן הקרקע ההוא מן הגוי הראשון הייתי מחזר לקנותו מן הגוי ובעוד שאנו עסוקים לגמור הדבר ידע ראובן זה וקפץ מהרה וקנה מן הגוי ואיבד הקרקע ממני, ולפיכך חזרתי אני גם כן לעשות כל זה כדי שאזכה בקרקע... הדין עם מי?

תשובה. הוי יודע שאלו היה יודע ראובן כי שמעון היה מחזר לקנות הקרקע ההוא היה לו לפרוש שלא לקנותה, וכשעבר ולקח עשה שלא כראוי ועל זה אמרו עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע... ואף על פי כן מה שעשה עשוי... **אך אם היה שמעון מחזר ומהפך בענין שיזכה בשדה בדמים שנתן בה ראובן הדין עמו** ובלבד שלא יגרום לו הפסד אחר בגופו ולא בממונו **ואין להענישו כלום בכל מה שעשה וגרם לו על יד הגוי כדי שיחזור ויזכה הוא בקרקע**. אבל אם ראובן לא היה יודע בדבר כשלקח הקרקע, מה שעשה שמעון היה שלא כדין, והרי זה כמזיק וכמוסר גמור במה שהפסידו וחייב לשלם לו אותו הפסד מדין מזיק כמו שמוכיח בפרק אחרון של בבא קמא¹¹... מעתה עכשו שאין הדבר מתברר אם היה יודע

10. סימן קפו.

11. קיז, א. כך פוסקים הטור והשולחן ערוך (חושן משפט סימן שפח סעיף ב): "המוסר ממון חבירו ביד אנס, בין אנס כותי בין אנס ישראל, חייב לשלם לו מפני שגרם לו הפסד ממונו ודינו כשאר מזיק לכל דבר אף על פי שלא נשא ונתן ביד".

ראובן בשעת המקח שהיה שמעון רוצה לקנותה אם לאו, וגם שמעון זה אינו יודע דבר זה אלא בשמא, והרי שמעון מודה שגרם [נזק] לראובן, הדין נותן שיכופו בית דין את שמעון שיסלק את הגוי מעליו שלא יתבענו כלום, ויחרימו חרם סתם על מי שהיה יודע ששמעון היה מהפך לקנות הקרקע ההיא וקפץ וקנאו מן הגוי".

בשו"ת בנימין זאב¹² כתב:

"נשאל לרבינו מאיר¹³ על אודות [חזקת] היישוב. אם שמעון ובניו טוענים חזקה שיש עמה טענה אז יש להם כח לגור שם ולמחות למי שבא לגור שם בלי רשותם כו' אם כן הכא דיש להם חזקה יש כח בידם למחות למי שבא לגור שם בלי רשותם **ורשות נתונה בידם דיוכלו לעכבו בכל מיני עיכוב שיוכלו דכשם שבא הוא עליהם על ידי שרים כך יבואו גם הם עליו על ידי שרים אחרים...** ודמי להא דאמרינן ריש מסכת פיאה מי שפירס טליתו על הפיאה ובא אחר להעבירו ממנו מפני שהוא הפקר אם הראשון פירש טליתו עליה בתחילה והחזיק או על ידי טליתו יכול להתגבר ולעכב מי שבא ללוקחו בגבורה ובחוזקה גם זה שפירס טליתו עליה יוכל בזרוע ובחוזקה שיטלנה ממנו וזה פשוט לפי הנראה לעניות דעתי".

אמנם ספק רב אם די בטענות כלפי פרנסי המדינה או העיר בכדי להתיר לפעול למען שינוי יעוד של תקציב, שכן בדרך כלל לא יכולה להיות טענה חד משמעית בנוגע למשאב כזה או אחר, אלא טענה כללית על קיפוח. טענה מעין זו אינה טענה כלפי מי שהמשאב הציבורי מיועד לטובתו, אלא כלפי מי שאחראי לחלוקת התקציב וכספי הציבור. זה יכול לתקן את הקיפוח לאו דווקא באמצעות שינוי יעוד של תקציב שכבר מיועד למישהו, אלא גם באמצעות הקצאת משאבים נוספים. נראה אפוא שבדומה לתשובת המבי"ט, גם כאן יאסר לפעול לשנות יעוד של משאבים אפילו בטענה שהדבר בא לעשות צדק.

ד. האם טרחה שנעשתה כדי לזכות בתקציב ציבורי דומה לטרחת עני המנקף בראש הזית?

המבי"ט בתשובתו כותב: "והרי אנחנו חכמי העיר הכותבים על צורך העניים ובעלי תורה אנחנו במקום העניים המנקפים בראש הזית לזכות לכלם".

האם כתיבת מכתבים כמוה כטרחת עני המנקף בראש הזית, ההופכת את נטילת הזיתים שתחתיו לגזל מפני דרכי שלום? על פי מה שכתבנו בחלק הראשון בנוגע

12. סימן תד.

13. שו"ת מהר"ם מרוטנברג חלק ד (דפוס פראג) סימן ק.

לדין עני המנקף בראש הזית, מחלוקת פוסקים בדבר. הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה¹⁴ פסק:

"עני המנקף בראש הזית זיתים של שכחה ובא עני אחר ונטלן מעל הארץ הרי זה גזל מדבריהם מפני שעדיין לא הגיעו ליד הזוכה בהן, ואם היה העני מקבץ בידו בראש הזית ומשליך לארץ הרי זה גזל גמור שהרי הגיעו ליד הזוכה בהן.

כל מי שיש בידו גזל של דבריהם אינו יוצא מידו בדיינין וכן אם כפר בו ונשבע אינו מוסיף חומש כמו שמוסיף על הגזל הגמור".

לדעת הרמב"ם, המונח "גזל מדבריהם" כולל "גזל מפני דרכי שלום". כך סבור גם הרשב"א¹⁵, שכל מקום שאמרו חכמים "גזל מפני דרכי שלום" זוהי הנחיה **ממונית ולא רק מוסרית**.

שיטת הטור שונה. לדעתו להלכה אין בנטילת הזיתים שתחת העני המנקף בראש הזית פגיעה ממונית בבעלותו של זה. מדובר בתקנת חכמים שנותנת **זכות קדימה** לעני בזיתים אלו, בנימוק של דרכי שלום – שלא יבואו לידי מריבה זכותו של מי קודמת או עדיפה. אף שדעת רבי יוסי היא שלעני זכויות ממוניות בזיתים שטרם בהם, שכן עשו את שאינו זוכה כזוכה, לא נפסקה הלכה כמותו.

המהרי"ק¹⁶ סבור כדעת הרמב"ם – שקיים עוול **ממוני** בנטילת הפירות מתחתיו של העני. לשיטה זו "אין חילוק בין טורח לטורח מרובה או מועט". **בכל מקום שבו הועילה טרחת העני עד כדי כך שדעתו סומכת שפירות עמלו אכן יגיעו לידי, הפירות קנויים לו לעניין זה שאסור לאחר ליטול אותם ממנו**.

לדעת המהרש"ל¹⁷ והחוות יאיר¹⁸ האיסור אינו קשור לזיקה ממונית, אלא זהו איסור מוסרי הנובע מן **העוול שבניצול טרחה כה גדולה של אדם**. לכן דווקא כאשר טרח בגופו הופך העוול המוסרי להיות כה גדול עד שנאסר ליטול את הזיתים מתחת לעני המנקף, אבל בטורח בממונו, אף שהנוטל ממנו נקרא רשע, כדין "עני המהפך בחררה", אין בכך גזל מפני דרכי שלום. כמו כן דווקא כאשר השני אוכל את יגיע כפו של הראשון הוא כעין "נוטל את נפשו ממנו" האמור בפועל, אך כאשר אינו נהנה מטרחתו של הראשון, העוול הוא לכל היותר כדין עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו.

14. פרק ו הלכות יג, טז.

15. חלק ה סימן רנ.

16. שורש קלב.

17. סימן לו ד"ה השם השלישי.

18. סימן מב, ד"ה והנה ממוצא.

דעתו של המבי"ט היא כשיטת הרמב"ם, ועל כן טרחה של כתיבת מכתבים אף היא טרחה, שהרי הכותבים סומכים על כך שבעקבות המכתבים הללו ודאי יגיע תרומות לקהילות השונות בעיר. לשיטת המהרש"ל וסיעתו אין כאן דין טרחה, שכן זוהי טרחה מועטת, שאין בניצולה משום עוול מוסרי.